NÁREČOVÁ FRAZEOLÓGIA V KONTEXTE LINGVISTICKÝCH VÝSKUMOV

Mária Čižmárová ed.

VYDAVATEĽSTVO PREŠOVSKEJ UNIVERZITY

Prešov 2025

Nárečová frazeológia v kontexte lingvistických výskumov
Zborník príspevkov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou sa konal 25. októbra 2024 na Filozofickej fakulte PU v Prešove

Editorka: Mária Čižmárová
Recenzenti: doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc.
doc. Mgr. Ivana Slivková, PhD.
Vydanie: Prvé
Vydala: Prešovská univerzita v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity, 2025

Tento vedecký zborník z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou je výstupom Vega projektu 1/0368/24 *Medzijazykové frazeologické paralely v západoslovanskom a východoslovanskom kontexte.*

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovať, ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho súhlasu majiteľa autorských práv, s výnimkou citovania podľa *STN ISO 690.*

Za odbornú a jazykovú stránku svojich príspevkov zodpovedajú samotní autori.

© Mária Čižmárová ed., 2025
© autori, 2025
© Prešovská univerzita v Prešove, 2025

Print:
ISBN 978-80-555-3508-1
EAN 9788055535081

МОРАЛЬНІ НОРМИ БУКОВИНЦІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАРЕМІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

Наталія Руснак, Іванна Струк

Філологічний факультет
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

У статті репрезентовано паремії як своєрідне відображення народних законів та моральних норм буковинців. На матеріалі драматичних текстів буковинських письменників другої половини XIX – початку XX століття (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського), що репрезентують народноорозмовне мовлення, виокремлено функціональні типи паремій з урахуванням комунікативних ситуацій, соціальних ролей учасників спілкування, культурних особливостей та гендерних стереотипів. Паремії відображають народні правила, які вербалізують досвід та мудрість поколінь, віддзеркалюють моральні цінності та етичні орієнтири буковинського народу,
Ключові слова: драматичний текст; паремія; комунікативна ситуація; комунікативне правило.

Мова є не лише засобом спілкування, а й носієм культурного досвіду народу. Особливе місце в мовній картині світу посідають **паремії** – короткі усталені вислови (прислів'я, приказки), які в узагальненій формі

відображають норми життя, морально-етичні настанови та правила комунікативної поведінки. На думку В. Жайворонка, паремії «є яскравою ілюстрацією традиційних, часто універсальних асоціативних міжпредметних зв'язків або регулярних внутрішніх асоціацій між символами і реальними предметами. Через те в пареміях усе значуще, пов'язане так, що входить у певні асоціативні ряди, які співвідносяться як щодо положення, так і щодо значення» (Жайворонок 2007, с. 26). Паремії передають народну мудрість, що регламентує, як правильно спілкуватися, поводитися та взаємодіяти в суспільстві. У комунікативному акті вони виконують роль **кодових фраз**, які швидко й зрозуміло окреслюють позицію мовця, його ставлення, моральні орієнтири.

Мета дослідження – репрезентувати народні комунікативні правила буковинців крізь призму паремій, скласифікувати усталені народні вислови за функціональним призначенням з урахуванням відповідної комунікативної ситуації. Джерельною базою паремійного матеріалу стали драматичні твори буковинських письменників (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського), у яких народні висловлювання-паремії виступають найвищим проявом народного духу, глибин народної філософії, етики та естетики. Драма, порівняно з іншими видами мистецтва, найбільше відтворює живе мовлення, окрасою якого є паремії, реалізуючи категорію інтертекстуальності.

Драматичні тексти буковинських письменників багаті на прислів'я, приказки та побажальні формули, які ми

виокремили у відповідні функціональні типи паремій, що *декларують правила поведінки людей у суспільстві; відображають народні уявлення щодо соціальних змін та спостереження над розвитком спільноти; репрезентують своєрідні моральні та соціальні заповіді для людини; паремії-настанови на майбутнє, накреслення життєвих перспектив; розкривають особливості людського мовлення; паремії-оцінки; паремії-побажання та прокльони.* Окрім того, паремії реалізують особливості народного мовомислення.

І. Паремії, що декларують правила поведінки людей в суспільстві. З-поміж паремій цього типу є самобутні народні правила щодо обмеження деяких людських дій чи повноважень, напр.: МИХАЙЛО. *Як не можна, то не можна.* ***Служба не дружба****, кажуть* (Яричевський 1978, с. 465). Паремія вказує на наявність чітких меж або правил у певних соціальних стосунках, особливо в офіційній, службовій сфері; підкреслює, що стосунки на службі передбачають обов'язки та дисципліну, а не особисті емоції чи дружні привілеї. Паремію можна використовувати як пояснення або виправдання, коли доводиться діяти відповідно до правил, навіть усупереч особистим симпатіям. Звертаючись до загальновідомої істини («кажуть»), мовці підсилюють об'єктивність свого висловлювання, ніби передаючи традиційну мудрість.

Комунікативне правило, що вказує на межі особистого простору людини, яка намагається втручатися у чужі справи, декларує герой комедії-оперетки «Пан Мандатор» Чорнило в народному вислові: ***До чужих***

конопель внадився журавель (Твори 1911, с. 396). Паремія висловлює осуд або іронію щодо людини, яка зазіхає на чуже майно, ресурси або справи. Вона натякає на некоректність і небажаність таких дій. Вислів містить приховану оцінку поведінки людини – її зображено через образ журавля, який «внадився» (тобто має нестримну тягу) до чужого. Паремія оформлена образно, що допомагає не прямо дорікати людині, а м'яко висміяти або натякнути на неправильність її вчинків.

Повчальну функцію виконує паремія, що непрямо застерігає від «сліпого» підпорядкування чужій волі, закликає замислитися над власною гідністю, зокрема підкреслює вимушену покору нижчого за статусом (наймита, слуги) перед волею вищого (хазяїна, багача, ґазди), пор.: АНДРІЙ. ***Скачи, вражий, як пан скаже!*** *Хіба я не щоднини, скоро сьвіт, уже не в канцелярії?* (Писаня 1918, с. 402). Вислів відображає недовіру та зневагу до соціальної нерівності.

Закономірність інтелектуального розвитку людей з різним соціальним статусом репрезентує вислів одного з персонажів твору С. Воробкевича: ГАВРИЛО. *Пани на всім лучше знаються, ніж ми, мужики:* ***пан паном, а Іван Іваном…*** (Твори 1911, с. 202). Паремія підтверджує закріплене у свідомості українців протиставлення людей не лише за матеріальним становищем, а й за розумовими здібностями.

Нерідко народна мудрість висміює ситуації, коли замість вдячності людина отримує образу або шкоду: ЛЕОНТИНА. *Але ж, пані добродійко! Змилуйтеся!* ***За моє жито ще мене і побито!*** (Яричевський 1978,

с. 445). Паремія передає стан, коли людину карають або ображають за доброту, працю чи заслуги. Вислів використовують для емоційного підсилення розповіді або нарікання, щоб передати почуття образи чи розчарування.

Причино-наслідкові відношення реалізує наступна паремія, пор. ГНАТ. *Ні, голубко,* ***без підпалу дрова не горять****. Горлом йому волоцюга вийде! Заведу такого дива, що світ не чував!* (Твори 1911, с. 396). У пошуках джерела непорозуміння герой апелює до народної мудрості. Правобічний контекст, зреалізований окличними реченнями, увиразнений попереднім прислів'ям, відтворює роздратування персонажа, суголосне в погрозі.

У драматичних текстах буковинських драматургів представлені паремії, спричинені підсвідомим прагненням наслідувати суспільний настрій, поведінку, думки соціуму, внаслідок чого в центрі уваги опиняється певна особа, напр.: МОРДКО. *Біда на світі!* ***На кого люди, на того й ворони*** (Твори 1911, с. 316). Подібний вислів (*На кого ворони, на того й сороки*) Т. Космеда й Т. Осіпова визначають як «закон емоційної афіліації («зараження») щодо окремої особи» (Космеда 2010, с. 65); *афіліація* – англ. to affiliate – приєднувати, сполучатися (Літературознавча 2007, с. 106). У житті виникають ситуації, за яких людина зазнає неприємностей водночас з різних боків і з різних причин. «Щоб запобігти виникненню глобального внутрішнього конфлікту, слід вчасно нейтралізувати конфліктні ситуації і вирішувати проблеми поступово» (Космеда

2010, с. 65–66). Такий вислів буковинці застосовують як своєрідне висловлення моральної підтримки, співчуття, жалю, пор.: МОРДКО. *Нема правди і не буде,* ***на кого собаки, на того і люди!*** (Твори 1911, с. 206). У цій паремії агресію людину асоціюють з іншою твариною – собакою. У пареміях поведінка людей асоціюється зі світом тварин.

Вираження традиційних уявлень про стосунки між чоловіком і жінкою передає паремія, що відображає і підтримує соціальні норми минулих часів, де шлюб був необхідною умовою для повноцінного життя жінки, пор.: КАТРЯ. ***Жінка без мужа – то солома без колосся!*** (Писаня 1918, с. 395). Такий вислів застосовують як настанову, аргумент, повчання, коментар або маркер певної комунікативної ситуації, у якій підтримують чоловіка.

II. Паремії, що відображають народні уявлення щодо соціальних змін та спостереження над розвитком спільноти. Вислови, унаслідок до цієї групи, репрезентують сутність людських цінностей (матеріальних чи духовних), пор.: РОЗДУМОВИЧ. *Відреставруєсь оно вскорі у чоловіка, хай лише прийде на добро.* ***Знайдуться зуби, коби тілько хліб знайшовся*** (Яричевський 1978, с. 235). Паремія висловлює віру в те, що головне – мати ресурс або можливість (хліб), а необхідні засоби або сили (зуби) обов'язково знайдуться. Цей вислів виконує мотивувальну функцію, заохочує не зневірятися через дрібні труднощі, а концентруватися на основній меті; підтримує оптимізм і життєстійкість, особливо в непростих ситуаціях.

Нерідко народні вислови омовлюють комунікативну тенденцію, що визначає потребу молодих людей, які планують узаконити свої стосунки, у духовній близькості, напр.: КАТЕРИНА: ***Нащо мені то срібло, коли жити не добро.*** *Не хочу ні твого обійстя, ні тебе* (Твори 1911, с. 300); КАТЕРИНА: *Ні, нене! Не хочу того гаразду. Ліпший разовий запрацьований хліб, ніж ціле його добро!* ***До чорта та худоба, коли жити не вподоба!*** (Твори 1911, с. 392) Такі комунікативні правила акцентують на пріоритеті духовних, моральних цінностей над матеріальними. Варіативність лінгвалізації такого принципу сприяє його закріпленню на ментальному рівні нації.

Народна мудрість буковинців відображає поводження людини в тій чи тій ситуації, зокрема спостереження над умовами праці плотарів породили афоризм, який звучить з уст Катерини в п'єсі С. Воробкевича «Гнат Приблуда», пор.: КАТЕРИНА. *Вже наша доля така;* ***трудно проти води дараби гонити*** (Твори 1911, с. 391). Паремія вказує на те, що важко або навіть неможливо йти проти певних природних чи соціальних сил, обставин.

Своєрідним застереженням щодо надмірної довірливості людей до почутої інформації є вислів ***Не такий чорт, як його мажуть*** (Воробкевич, с. 307). Фразеологічний словник української мови фіксує паремію з літературним дієсловом-відповідником *малюють* (*Не такий страшний чорт, як його* ***малюють*** – «про когось або щось насправді не так страшне, як воно комусь уявляється, як про нього розповідають» (Удовиченко 1984, с. 73). Нерідко за допомогою

вербальних і невербальних засобів люди описують ту чи ту ситуацію з помітним перебільшенням, чим і спотворюють інформацію.

Буковинські письменники залучають до своїх творів народні вислови, які є своєрідними застереженнями від негативних наслідків, що виникли в результаті неправильних дій чи вчинків деяких осіб: ШЕВЧИХА. *Ся шафа може нас ще до такого клопоту довести, що ми і* ***в йорданській воді не обмиємось…*** (Писаня 1906, с. 224). Таку паремію фіксуємо й у творі С. Воробкевича «Гнат Приблуда». Однак, на відміну від Ю. Федьковича, С. Воробкевич у цьому вислові використав діалектизм *не обхаритися*: СЕМЕН. *Як се по селі розголошу, то піде така слава, що й* ***у йорданській воді не обхаришся*** (Твори 1911, с. 300). У народі вважають, що йорданська вода змиває всі незгоди в житті людини. Наведені паремії відображають комунікативну стратегію щодо негативних вчинків людини, які можуть спричинити неприємну ситуацію, з якої важко знайти вихід.

Зі схожим значенням використовує паремію Ян з п'єси С. Воробкевича «Новий двірник»: АДАМ: *Шкода з гадинов-мужиком, з хамом час марнувати…* ЯН. ***Куниця хитра, та все капкан мудріший*** (Твори 1911, с. 466). Паремія попереджає, що, навіть якщо людина має вигоду від своєї хитрості чи розуму, це не гарантує їй успіху. Підступність людини втілена в образі куниці, яка в «Словнику української мови» охарактеризована як «дрібна хижа тварина родини куницевих з цінним пушистим хутром» (Словник 1973, с. 399).

Іноді паремії-застереження водночас виконують роль і

своєрідних настанов щодо обережності з іншими людьми, зокрема із сусідами: КОЛОТИЛО. *І хто ж би єму мав се сказати?* ШЕВЧИХА. ***У сусід коточі очі*** (Писаня 1906, с. 234). Такий народний вислів вважаємо власне буковинським, оскільки він не зафіксований ні в праці М. Номиса (Українські 1993), ні в тлумачному словнику Т. Космеди та Т. Осіпової (Космеда 2010). Ю. Федькович у складі цієї паремії використав буковинську діалектну лексему *коточі*. Народна мудрість віддзеркалює швидке поширення інформації в суспільстві. Через спільний простір проживання сусіди є найпершими свідками різноманітних побутових ситуацій, тому будь-яка інформація, найчастіше негативна, часто може поширюватися без дозволу того, кого вона стосується.

Народні уявлення та спостереження, відображені у пареміях, з одного боку, констатують певне явище, ситуацію, а з іншого – пояснюють причини виникнення цієї ситуації, напр.: ШМУЛЬ. *Всьо тепер нездале.* ***Попсували сі часи: бо попсували сі пани*** (Яричевський 1978, с. 251). Констататовано: зміна панівної верхівки веде до зміни становища в суспільстві загалом.

Подекуди в драматичних творах буковинських письменників паремії відображають людину, залежну від зовнішніх чинників, певних суспільних обставин. Напр.: МОРДКО. *І ви, ніврoку, пане побережнику, шерсть міняєте, бодай вас! Так мені треба,* ***на похиле дерево і кози скачуть*** (Твори 1911, с. 388). Паремія вживається зі значенням «слабкою людиною легко маніпулювати».

У наступному прислів'ї безстрашність людини пов'язана з її бідним матеріальним становищем у суспільстві: СКЛЕПАР (*з передиркою*): *А так то!* ***Голий і розбою не боїться****, кажуть, бо що у голого возьмеш?* (Яричевський 1978, с. 449). Народна мудрість експлікує самоіронію українців.

ІІІ. Паремії, що репрезентують самобутні моральні та соціальні заповіді для людини, здебільшого відзначені імперативним характером і розмежовують індивідуальний, інтимний, публічний чи соціальний простори персонажів, пор.: СТЕПАН. (*встав, остро*) ***Не пхайте носа до чужого проса!*** (Яричевський 1978, с. 449). Паремія вказує на межі комунікативного простору адресата. Залучення невербального знаку комунікації, що відображає наміри адресата, разом з імперативною формою висловлювання робить вислів конкретним та категоричним, що дозволяє таку паремію ефективно використовувати у певній ситуації мовлення як вияв доброзичливого чи категоричного зауваження або наполегливої вимоги. Зі схожим значенням фіксуємо паремію у п'єсі Ю. Федьковича «Запечатаний двірник»: ШВЕЦЬ. *О! Колотиле, Колотиле! Печатав ти вже не одного, а тепер довелось, що і тебе запечатали!.. Але так тобі треба!* ***Не лазь, коте, по лавках – не будуть бити по лабках!*** (Писаня 1906, с. 238). Зазначена паремія є своєрідною осторогою, попередженням людині, яка постійно намагається втручатися у справи інших, проте така її «влазливість» (характерна для кота) передбачає певне покарання.

Часто паремії відображають неминучість покарання за несхвальні дії та вчинки, як-от: ДВІРНИК. ***Катюзі по заслузі***; *утнуть крила, не журись, і ті кучерики, що їх росою умивав-сь, а вітром чесав* (Твори 1911, с. 419). У паремії використано образ ката, якому обов'язково буде відплата. Іноді такі паремії відображають характер Божого покарання, як-от: КСЕНЯ: *Що з тобою, брате?* ***Кого бог карає, тому розум відбирає*** (Твори 1911, с. 479). У народі вважають, що розум – це одне з найцінніших багатств людини, тому втрата розуму – це найбільша кара Господня.

Народні правила застерігають від зловживання алкогольними напоями. Український народ засуджує чи висміює нетверезий спосіб життя. Проте народна мораль констатує, що обрядовість супроводжується запиванням та частуванням, напр.: ВСІ ТРИ СПІВАЮТЬ. ***В цілім світі така мода, що в весілля не п'ють воду…*** (Писаня 1906, с. 305). Часто паремії-застереження іронічно вказують на наслідки, до яких може призвести неконтрольоване та надмірне вживання алкоголю, пор.: КИФІР. ***Хто по повній випиває, той в болоті спочиває*** (Твори 1911, с. 305).

Паремія імперативного характеру ***Пий та ума не пропий*** (Воробкевич, с. 306) репрезентує народне правило, що регулює поведінку людини в стані емоційного сприйняття (сп'яніння). Подібний вислів фіксуємо й у праці М. Номиса, пор.: *Пий винце, та знай дільце* (Українські 1993, с. 503). М. Номис подає паремію-узагальнення *Хміль – не вода, чоловікові біда!* (8, с. 503), яку використав і С. Воробкевич у мелодрамі

«Гнат Приблуда»: МАРІЙКА. *Не привикла до тої смердюхи. Воняє, воняє, аж тетюха нападає!* ***Хміль – не вода, чоловікові біда!*** (Твори 1911, с. 313). Зловживання алкогольними напоями призводить до поганих наслідків – застерігає народна мудрість.

Народні правила реалізують спостереження над поведінкою людини у стані алкогольного сп'яніння: ПАВЛО. *Я і без чарки йому здоровля зичу!* ***Там не раз сварка, де та вража чарка*** (Твори 1911, с. 366). Зло символізує *чарка,* яка в С. Воробкевича означена епітетом *вража.* Зі схожим значенням представлена паремія у праці М. Номиса: *Перша чарка, перша палка* (Українські 1993, с. 83).

У драматичних текстах буковинських письменників фіксуємо паремії, які відображають ставлення українців до певних моральних цінностей людини. Так, у п'єсі С. Воробкевича представлена узагальнена народна мудрість, яка закликає шанувати давні звичаї: АДАМ. ***Хто старий звичай шанує, той не бідує!*** (Твори 1911, с. 264). Таке правило віддзеркалює думку, що звернення до звичаїв наших предків як до вічної істини є запорукою щасливого життя.

У п'єсі Ю. Федьковича «Як козам роги виправляють» фіксуємо приповідку, яка стосується теми сімейного виховання, пор.: ТОДІР. *Она ще покориться. Як тої приповідки:* ***«З молодого можна зробити і сякого, і такого!»*** (Писаня 1906, с. 459). Паремія ґрунтується на дидактичних засадах та радить навчати дітей змалку. У праці М. Номиса знаходимо фразему з подібним

значенням: *З молодого як із воску: що хоч, те й виліпиш* (Українські 1993, с. 388).

IV. Чимало паремій із драматичних текстів буковинських письменників мають характер **настанов на майбутнє, накреслення життєвих перспектив**. Через паремії такого характеру комуніканти висловлюють сподівання, очікування позитивних змін у майбутньому або описують сутність певного явища чи події в процесі їхнього розвитку: ЛЕОНТИНА. *Не журися, мій хлопче, якось то буде.* ***І в наше віконце засвітить сонце…*** (Яричевський 1978, с. 452). Паремія реалізує оптимізм і віру в краще майбутнє. Іноді паремії відображають неможливість змінити деяку неприємну ситуацію в майбутньому, як-от: МИТЕРЧИХА. *Такого дива наробила-сь, що хорони боже.* ***Намоталось таке, що і чорт не розсучить*** (Твори 1911, с. 331).

Фіксуємо й паремії, які залежно від комунікативної ситуації набувають різних значень. Так, паремія в недружній комунікації відтворює симбіоз розчарування та погрози, напр.: КАТРЯ. ***Не забуду тобі, поки буду!*** (Писаня 1918, с. 459). У п'єсі Ю. Федьковича «Як козам роги виправляють» Катря виражає за допомогою цієї паремії негативне ставлення до Василя як наслідок його поганих, на її думку, вчинків. Проте зазначену паремію в дружній комунікативній ситуації буковинці використовують також як вияв вдячності. З таким самим значенням знаходимо паремію і в праці М. Номиса: *Поки й життя мого – не забуду* (Українські 1993, с. 205).

V. Паремії, що розкривають особливості людського мовлення, у текстах буковинських драматургів

здебільшого відображають неуспішний комунікативний процес), напр.: ПРАКСЕДА. ***Говори до гори, а гора горою!*** *Чи ж ти інакше не потрапиш порадити?* (Яричевський 1978, с. 231). На думку Т. Космеди й Т. Осіпової, така паремія «вербалізує комунікативну тактику поширення інформації навіть за відсутності «живого» трансляційного каналу (слово, сказане в горах, може передаватися луною), при цьому враховано ступінь її викривленості за рахунок недосконалості трансляційного каналу» (Космеда 2010, с. 210).

Безуспішний вплив на адресата під час спілкування репрезентує й народний вислів, у якому вербалізовано заперечення слів співрозмовника, думку якого адресант може сприймати, але водночас й від своєї відступатися не має наміру, напр.: ЮЛІАН. ***Говори, не говори!*** *Я знаю, що вона землячка та й до того ще така гарна, то і мусіла йому сподобатися* (Яричевський 1978, с. 430).

У низці паремій у творах буковинських драматургів нерідко критикує людське мовлення, зокрема вербальна комунікація протиставляється фізичній дії, яку вважають важливішою, пор.: ДВІРНИК. *І тобі, сину!* ***Легше говорити, ніж зробити.*** (Твори 1911, с. 117). У паремії зреалізовано комунікативну закономірність щодо поведінки людини, яка не хоче докладати зусиль для вирішення проблеми, однак відзначена вербальною активністю.

Іноді паремії можуть відображати гендерні стереотипи щодо комунікативного процесу, зокрема це стосується мовлення жінок. У народному вислові ***Бабські слова – пуста полова!*** (Твори 1911, с. 53) задекларовано ідею

про те, що жінка є більш багатослівною, ніж чоловік. Народні уявлення чоловіків базовані на думці, що жіноче мовлення – це «пуста балаканина», «порожні та неважливі розмови», що надає паремії негативного забарвлення.

У деяких пареміях через засудження невербальних характеристик (темп мовлення, звучність, виразність) мовця проявляється агресія комуніканта: СЕМЕН. ***Не тріскай, як кора на морозі!*** (Твори 1911, с. 99). Вислів вербалізує негативну емоцію, роздратування, пов'язану з швидким темпом мовлення співрозмовника. Паремія омовлює вимогу припинення комунікативного акту.

Українці завжди цінували щирі та відверті слова з боку співрозмовника, що відобразилося і в народній мудрості: СТЕПАН. *Отак то я люблю! Так,* ***серцем говорити, а не устами!*** (Твори 1911, с. 434). У паремії пошановано щирість висловлювання, відкритість думки.

VI. Паремії-оцінки здебільшого описують людську поведінку (позитивну чи негативну) та побудовані на основі зіставлення чи протиставлення, пор.: КИФІР. *Одну дитину має, як одну душу в тілі, та що з того?* ***Старий – яблуко зі щепи, а син з терпкої дички*** (Твори 1911, с. 204). Народний вислів зіставляє характери та поведінку двох людей різного покоління. У народі вважають, що **«яблуко зі щепи»** – це плодове дерево, щеплене для поліпшення якості: його плоди солодші, соковитіші, кращі, отже, старша людина (досвідчена) має виважений та стриманий характер; «терпка дичка» – це дика яблуня, плоди якої терпкі, кислі, неокультурені,

тобто молода людина часто ще не стримана, запальна, необережна в мовленні та діях.

У драматичних текстах виявляємо й паремії, побудовані на зооморфних конотаціях, це узагальнені оцінки-порівняння людської поведінки з тваринною, зокрема нерідко з образом вовка, який уособлює злість, жорстокість, жадібність. У таких пареміях український народ узагальнює риси вовчої поведінки, вбачаючи їх у людському характері, пор.: СТЕФАН. ***Вовк шерсть тратить, а натуру не тратить***. *Який був давно палкий та прудкий, такий і тепер* (Писаня 1906, с. 259); ГАВРИЛО (*до Чорнила*). ***Така вже вовча натура, все лиш ягня драти*** (Твори 1911, с. 106). Фіксуємо паремію, зосереджену на негативних рисах кота: ГАВРИЛО. ***Хоча кота бий, то все є ласий до сала*** (Твори 1911, с. 106). Такі народні вислови омовлюють комунікативну поведінку людини, спричинену природними, насамперед генетичними особливостями її вдачі. У суспільній свідомості побутують певні стереотипи таких взаємостосунків (позиція нейтралітету, часткової толерантності). Пор. також з подібним значенням паремію в лексикографічній праці М. Номиса: *Вовча натура в ліс тягне* (Українські 1993, с. 163).

Описуючи людську поведінку, окремі паремії засуджують такі її риси, як надмірну чи недоречну повільність виконання дії: ПОБЕРЕЖНИК. *Хіба ж таке!* ***Поки стара спече книші, а в діда не стане душі!*** (Твори 1911, с. 218). М. Номис подає варіативну паремію, яка відрізняється тільки деякими лексемами: *Поки бабуся*

спече книші, а у дідуся не буде душі (Українські 1993, с. 269).

У наступній паремії зреалізовані усталені спостереження щодо поведінки людей різного інтелектуального або культурного рівня, пор.: 1-й ПАРУБОК. *Не йшла з нами в танець як донька багача Танасія, а тепер як дочка громадського начальника на нас лиш скоса дивитися ме…* 2-й ПАРУБОК. *Овва!* ***Повний колос гнеться, а пустий догори пнеться*** (Твори 1911, с. 159). Чим багатша людина, тим вразливіша і, навпаки, чим бідніша – тим витриваліша. Така паремія може бути повчанням чи попередженням.

За краще відступитися у певній ситуації вважає Замашистий з п'єси С. Яричевського «Лови на ловців», промовляючи: ***Коли моє не в лад, то я з ним назад!*** (Яричевський 1978, с. 240). У паремії відтворено думку про небажання людини бути докучливою, про необхідність бути самодостатньою (почасти гордою) особою.

До паремій-оцінок відносимо й такі, що передають емоційний стан людини, пор.: КОЛОТИЛО. *Та коби лиш не той єї чоловік, не той шевчисько поганий, то, може би, – як то кажуть –* ***душа їла книща****, а то через того біснуватого варіята годі!* (Писаня 1906, с. 245). У паремійному вислові зреалізовано емоційний стан задоволення внаслідок отримання вигоди з певної справи.

Паремія ***Знов скривилася, як середа на п'ятницю!*** (Твори 1911, с. 393) формує в адресанта стереотип напруженого сприйняття партнера, імпліцитно

вимагаючи змінити тактику в комунікативному акті. У мовленні цю паремію використовують як зауваження чи маркер відповідної ситуації.

Нерідко народні вислови цієї групи відображають інтелектуальні особливості людини, як-от: ДВІРНИК. ***Молодий розум за десять старих.*** *І тобі, сину! Легше говорити, ніж зробити* (Твори 1911, с. 317). Омовлено перевагу молодості над старістю, у молодому віці здатність запам'ятовування значно ліпша, ніж у людей похилого віку.

Деякі паремії іронізують з приводу інтелектуальних здібностей людини, пор.: ГАВКАЛО. ***Премудрий Соломон най ще до вас до школи ходить!*** (Писаня 1918, с. 334). Проте зіставлення людини з мудрецем Соломоном підкреслює ступінь її розумового розвитку. Народна мудрість є своєрідною оцінкою адресата з високорозвиненим інтелектом.

Подекуди фіксуємо паремії, що омовлюють зацікавленість людини в чомусь одному, що хвилює її на той час найбільше. Напр.: РОЗДУМОВИЧ. *Дай же бо спокій тій нудній твоїй літанії.* ***Що кумі на умі!*** *Ось про яку еманципацію він марить* (Яричевський 1978, с. 238).

Оцінні паремійні вислови описують людську поведінки з урахуванням вікових особливостей, пор.: ЗОСЯ. *І я без тебе не можу жити. (До себе).* ***Як волос сивіє, чоловік дуріє*** (Твори 1911, с. 231). Народна паремія засуджує поведінку людини (здебільшого чоловіка), що не відповідає її віку.

У творі С. Яричевського «Лови на ловців» один з героїв кепкує зі свого співрозмовника, застосовуючи

паремію, яка інформує про надто молодий вік хлопця (чоловіка) для одруження, пор.: РОЗДУМОВИЧ. *Женихатись захотіло! Ото мені козак!* ***Шестеро волоса під носом ще й гаразд не поросло****, а він женихатися* (Яричевський 1978, с. 234). Народна мудрість застерігає: надто молодій людині не варто одружуватися.

У С. Яричевського також виявляємо паремію-оцінку, що відображає генетичні особливості людини: МИХАЙЛО. *Та й чого тут дивуватися?* ***Як уміють, так і піють!*** (Яричевський 1978, с. 428). У народному вислові йдеться, ймовірно, про генетичні особливості людини, яка реалізує їх в своєму мовленні, вчинках, поведінці.

VII. Паремії-побажання та прокльони, адресовані мовцем іншим людям, функціонують з початковими спонукальними частками *щоб, бодай, хай*. Зокрема, це прокльони, що виражають гнів, незадоволення, обурення з висловленим побажанням зла. Найчастіше такі вислови використовує Катерина у п'єсі С. Воробкевича «Гнат Приблуда»: ***Щоб на тебе образи поспадали!*** (Твори 1911, с. 299); ***Щоб тебе нужда не минула!*** (Твори 1911, с. 300); ***Щоб тебе земля не приймила*** (Твори 1911, с. 301); ***Щоб тебе горою підняло*** (Воробкевич, с. 301). Останню формулу прокльону розглядають і автори-укладачі тлумачного словника паремій (Космеда 2010). У всіх зазначених висловах зреалізовані негативні емоції у ситуації психологічного напруження. У ситуаціях, коли неможливо уникнути розгортання конфлікту, учасники комунікації спрямовують один проти одного вербалізовані емоції у репліках, що мають за мету

обеззброїти супротивника. Такі репліки зреалізовують найвищий ступінь експресивності через вишукану форму прокльонів, які апелюють до сил природи, бажають розладів у здоров'ї або міжособистісних стосунках, звертаються за допомогою до вищих сил тощо. У такий спосіб адресант намагається якнайгостріше вразити опонента.

Доброзичливий тон прокльонів фіксуємо у творах Ю. Федьковича: КОЛОТИЛО. *О жінки ви, жінки!* ***Богдай на вас усіх холєра зайшла***... (Писаня 1906, с. 459). Репліки такого типу використовують у ситуації психологічного напруження та невдоволення мовця, який адресує побажання у формі прокльону. У мовленні зазначений метафоричний усталений вираз актуалізується як вигукова формула, окрик.

Фіксуємо побажання, що несуть добру енергетику, закодовану у словах з позитивним значенням. Напр., при згадці покійника буковинці додають окремі вирази, пор.: ЗАМАШИСТИЙ: *Добра була небіжка!* ***Хай їй там земля пером!*** (Яричевський 1978, с. 247).

Отже, пареміологічні одиниці, зафіксовані в драматичних текстах буковинських письменників, доводять, що в цих малих жанрах українського фольклору відображено сприйняття, розуміння і пізнання людиною навколишнього світу на різних етапах її розвитку. Паремії – це не лише фольклорна спадщина, а й важливий інструмент формування й підтримки комунікативних норм у суспільстві. Вони закладають основи мовного етикету, навчають правильній поведінці та сприяють зміцненню міжособистісних стосунків на

основі поваги, доброзичливості й розуміння. Зіставлення народних буковинських паремій з пареміями зі збірки М. Номиса засвідчило єдиний ментальний і образний світ української нації.

Література

ЖАЙВОРОНОК, В. Українська етнолінгвістика : Нариси: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів К.: Довіра, 2007. 262 с.

КОСМЕДА, Т. – ОСІПОВА, Т. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу. Дрогобич: Коло, 2010. 272 с.

Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1. Автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

Писаня Осипа Юрія Федьковича. Перше повне виданє. Том III. Перша часть А. Драматичні твори. З передруків і автографів видав др. Олександер Колесса. Львів, 1906. XVII+445 с.

Писаня Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне виданє. Том III. Перша часть Б. Драматичні твори. З автографів видав др. Олександер Колесса. Львів, 1918. 625 с.

Словник української мови: в 11 томах. Том IV (І – М) / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.

Твори Ізидора Воробкевича. Львів, 1911. Том 3 : Драматичні твори. 421 с.

УДОВИЧЕНКО, Г. Фразеологічний словник української мови. Том 2. (Н – Я). Київ: Вища школа, 1984. 384 с.

Українські приказки, прислів'я і таке інше. Укладач М. Номис; упорядкування, примітки та вступна стаття М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 786 с. (Літературні пам'ятки України).

ЯРИЧЕВСЬКИЙ, С. Твори у 2-х томах. Том 2. Бухарест, 1978. 503 с.